

Şiran Vakıfları*

Naim Ürkmez**

Öz

16. yüzyılda Osmanlı Devleti topraklarına katıldıktan sonra Erzurum eyaletinin Şarkî Karahisar sancağına tâbi nahiye merkezlerinden biri iken, 17. yüzyılda kaza hüviyeti kazanan Şiran'da, tespit edebildiğimiz kadarıyla 5 zaviye ile 23 cami vakfı tesis edilmiştir. İncelemede, zaviye ve cami vakıflarının ne maksatla kurulduğu ve bu vakıfların hizmet ettikleri alanlar irdelenmiştir. Ayrıca, vakıf kurumlarında görevli kişiler, zaviye ve cami vakıflarının gelir-giderleri ve bu vakıflardan Türkiye Cumhuriyet dönemine intikal edenler hakkında bilgi verilmiştir. Bu suretle vakıfların Osmanlı taşrasında oynadığı rol ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiran, vakıf, zaviye, cami, Gümüşhane.

Waqfs of Şiran

Abstract

In Şiran, as far as we could determine, 5 monasteries and 23 mosque waqfs were founded during the Ottoman rule. Şiran was annexed to Ottoman territory in the 16th century and became one of the burghs of Sancak of Şarkî Karahisar within the province of Erzurum. It then gained town status in the 17th century. In this study, the purpose of establishing waqfs of dervish hospices and mosques and their fields of services were examined. In addition, information is given about the people at the service of these waqfs, the incomes and expenditures of the dervish hospices and mosque waqfs and the inheritance of these waqfs to the period of Turkish Republic. Thus, the role of these waqf institutions played in the Ottoman provinces was revealed in detail, with the aim of knowing the social history of Şiran better.

Keywords: Şiran, waqf, dervish hospices, mosque, Gümüşhane

* Bu makale, 25-26 Mayıs 2010 tarihinde Gümüşhane Valiliği ve Gümüşhane Üniversitesi tarafından tertip edilen II Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu'nda sunulan Şiran Vakıfları (19. Yüzyıl Belgelerine Göre) isimli tebliğin planı değiştirilip, yeni belgeler eklenerek genişletilmiş şeklidir.

** Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; naimurkmez@erzurum.edu.tr

A) Giriş

1) Şiran'ın İdari Durumu

Ortaçağ'da Bizans hâkimiyetinde olan Şiran, Malazgirt Savaşı (1071)'nden sonra Selçukluların egemenliğine girmiştir. Daha sonra İlhanlı, Celayirli, Eratnaoğulları, Kadı Burhaneddin, Karakoyunlular, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Akkoyunlular hakimiyetinde kalmıştır. 1473 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı Otlukbeli Savaşı'nda yenilgiye uğratması üzerine bölge Osmanlı Devleti topraklarına dâhil olmuştur (Tuncel 1996: 273). Doğu Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan ticaret ağı üzerinde bulunan Şiran, 1520 yılında Erzurum eyaletinin Şarkî Karahisar kazasının altı nahiyesinden biri olup, 76 köy ve 44 mezraya sahipti (Bilgili 1989: 55, 57). Şiran'ın tâbi olduğu Şarkî Karahisar tahrir defterinde, kayda geçen yerleşim birimlerinden yalnız %25'i günümüze ulaşabilmiştir. Bu oran Şiran'da %33'tür (Acun 2006: 27). Şiran Anadolu'nun Sol Kolu üzerinde bulunan Lâdik, Sonisa, Niksar, Hacımurad, Tilemse, Karahisar-ı Şarkî, Şiran, Karahamza, Kars, Kenid ve Zaruşad güzergâhında bulunmakta (Çetin 2009: 158) ve menzilgâh olarak hizmet vermekteydi (Çetin 2009: 125). Bu sebeple, zaman zaman Osmanlı orduları bu bölgeden geçmekteydiler. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ordusu ile birlikte Çaldıran Seferi dönüşünde Şiran, Şarkî Karahisar yolu ile Niksar üzerinden Amasya'ya dönmüştü (Ayдын 1998: 41).

XVII. yüzyılın ilk yarısında kazaya tahvil edilen bu yer, 62 köyden müteşekkildi (Kul 2010: 275, 283). Bahsedilen kaza 1837 tarihli sayımda Şiran dâhil 74 köyden oluşmaktaydı (Tozlu 1998: 27-28). 1847'de ise 69 köy ve 10 mezra (Albayrak 2011: 6)'da 1.003 Müslüman, 196 Rum ve 9 Ermeni erkek nüfus (toplam 1.208 erkek nüfus) yaşamaktaydı (Küçük 1977: 199). 1848'de ise 64 köy ile 15 mezradan oluşan Şiran'ın bu köylerinden 50'sinde sadece Müslümanlar, 7'sinde ise sadece Rumlar, kalan 7 köyde ise Müslüman ile gayrimüslimler birlikte yaşamaktaydı (Küçük 1977: 199). Dikkat edilecek olursa, Şiran'ın zaman içerisinde köy sayısında ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Bu azalma, bazı köylerin boşalmasından, bazıla-

rının ise idari taksimattaki değişimle başka mülki birimlere bağlanmasından kaynaklanmıştır.

XIX. yüzyılda -1861-1863 yılları hariç- 1868 yılına kadar tamamen Erzurum Vilayeti'nin Erzincan Sancağı'ndan idare edilen bir kaza merkezi olan (Tozlu 1998: 27-28) Şiran, 1868 yılında tekrar Gümüşhane Sancağı'na bağlanmıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra ise 3 Aralık 1878 tarihinde Erzurum Vilayeti'ne tâbi Bayburt Sancağı'nın teşkil edilmesiyle, Şiran kaza merkezi olarak bu sancağa bağlanmıştır. Bu tarihlerde, Şiran'ın 92 köyü bulunmakta ve Şiran'ın merkezi de Karaca ismini taşımakta idi (Tozlu 1998: 57-58). Ancak 1887 yılının sonlarına doğru Kelkit ve Şiran'ın Gümüşhane'ye bağlanmasını isteyen Trabzon valiliğinin talebi üzerine, Bayburt Sancağı'nın lağvedilmesi gündeme gelmiş ve 1888'den Cumhuriyet dönemine kadar Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağına bağlı kalmıştır. Şiran, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren de Gümüşhane iline bağlılığını sürdürmektedir (Tozlu 1998: 58-59).

2) Vakıf Müessesesi

Vakıf, bilindiği üzere, Arapça bir mastardır. Kelime olarak, durdurmak, alıkoymak gibi anlamlara gelmektedir. Vakıf müessesesi, asırlarca İslâm devletlerinde büyük önem kazanmış sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin tesirler bırakmış bir kurumdur (Yediyıldız 1982: 23, 53; Pakalın 2004: 577-580).

Yüzyıllarca bir kısım kamu hizmetleri gören ve daha önemli olarak topluma ahlâk, fazilet ve karşılıklı sevgi ve saygı duygularını aşıl原因 bu tarihî kurum, özellikle Osmanlı Devleti zamanında en ileri aşamaya ulaşan hizmetleriyle toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına en geniş ölçüde katkıda bulunmuştur. Sosyal hayatın her aşamasında kendini gösteren vakıf kurumu, yolların korunması ve Anadolu halkı arasında dinî duyguların sürekliliğini sağlayan zaviyeler konusunda da gündeme gelmiştir. Çünkü zaviyeler de vakıflar yoluyla işletilmekte ve faaliyetlerini icra etmektedirler.

Zaviye herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara (âyende ve revende) bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşim merkezlerinde veya yollar-geçitler üzerinde kurulu olan bina ya da bina topluluğunu ifade etmektedir. (Ocak 1978: 247-248; Ocak vd. 1986: 468). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, zaviyeler tarikat etkinliklerinin yürütüldüğü, yolcuların misafir edildiği bir mekândır. Birer, dinî ve tasavvuff eğitim merkezi olan zaviyeler geniş halk kitlelerine eğitim vererek mensup oldukları tarikatların propagandasını yaparlardı (Savaş 1999: 72; Güneş 2004: 123-150).

Zaviyelerin pek çoğu, boş toprak bulmak ve kendilerine yer ve yurt edinmek için yeni fethedilen Rum memleketlerine gelip, yerleşen muhacirler tarafından kurulmuştur. Bilhassa seyahat ve mübadele işleri için tehlikeli addedilen yerlerde kurulması, devlet tarafından teşvik edilmiştir. Bu bakımdan, dağlarda ve sarp boğazlarda kurulan jandarma karakollarına benzemektedirler. Zaviyeler yol üzerinde bulunmadıkları takdirde zaviye salahiyeti verilmemekte, şeyhler gelen ve geçenlere hizmette kusur ettiklerinde zaviyelikten çıkarılmakta veya bu zaviyeler ellerinden alınıp başkalarına verilmektedir (Barkan 1942: 299). Bir kolonizasyon hareketini temsil eden zaviyelerin bir kısmı zamanla özelliklerini yitirmişler, son devirlerde ise dilenci dervişlerin barındığı tembelhaneler haline dönüşmüştür. Zaviye şeyhlikleri genellikle zaviyeleri tesis etmiş olanların evlatları elinde ve evlatlık vakıf olarak bulunmaktadır. Ancak, bazen şeyhin nesli kesilince veya şeyhlerin yolsuzlukları görülünce yerine devlet tarafından başkaları tayin edilerek vakfın, evlatlık vakıf halinden çıkıp bir amme vakfı haline getirildiği görülmektedir (Barkan 1942: 284-285, 289; Karazeybek 2005: 415-426; Savaş 1999: 76).

Zaviyeler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, küçük yerleşim alanlarına ve yol kenarlarına varıncaya kadar her yere kurulmuş ve buralar asırlarca gezgin dervişler için konaklama yeri görevi ifa etmişlerdir. Zaviyeye gelirlerini, kendilerine tahsis edilmiş olan boş arazilerden sağladıkları gibi, köylülerin devlete vermekle mükellef

olduğu aşar vergisinin bu vakıflara ödemesiyle de temin etmekteydiler (Ocak vd 1986: 468). Yeni fethedilen veya iskana açılan yerlere gelip yerleşen dervişler, köylerin çekirdeğini oluşturacak olan sayısız zaviye kurmuşlardır (İnalçık 2006: 16; Savaş 1999: 72-73). Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemindeki tahrirlere göre Osmanlı coğrafyasında toplam 1.262 adet zaviye bulunmaktaydı (Barkan 1942: 301). Zaviyelerin çoğu, kerpiç veya ahşap olarak inşa edilmiş basit binalardır. Bu sebeple bunların bir kısmı Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru, kendiliklerinden yıkılıp yok olmuşlardır.

Yüzyıllar boyunca sosyal bir kurum olarak önemli hizmetlerde bulunan zaviyeler, Milli Mücadele'ye de kendi imkanları nispetinde katkıda bulunmuşlardır. 1924 yılında Diyanet İşleri Reisliği teşkil edilirken cami, mescit, tekke ve zaviyelerin yönetimi bu kuruma devredilmiştir. Tekke ve zaviyeler, 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı, *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*'la kapatılmıştır (Kara 2011: 370; Öztürk 1995: 404-408).

B) Şiran Vakıfları

Çalışmanın ana kaynaklarını, *Başbakanlık Osmanlı Arşivinde* yer alan vakıf muhasebe defterleri ile müteferrik evrak ve *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde* yer alan defterler oluşturmaktadır. 16 ve 17. yüzyıla ait tapu kayıtlarından ise doğrudan faydalanılmamış, bu kayıtların incelenmesiyle yapılan araştırma eserlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada 5 zaviye vakfı ile 23 cami vakfı incelenmiştir. Bu vakıflar içerisinde yer alan üç cami vakfı, para vakfı niteliğindedir.

a) Zaviye Vakıfları

a.1) Gelviraş¹ Köyü Zaviye Vakfı: 1520 yılında yapılan yazımda ahalisinin çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu Gelviraş köyü, 1569

1 Bugün Giresun ili, Alucra ilçesine bağlı olan Hacı Hasan Köyü.

yılı sayımında 10 Hıristiyan ve 7 Müslümandan haneden oluşmaktaydı. Aynı dönemde köyde bir zaviye vakfı tesis edilmiş ve köyün geliri malikâne suretiyle zaviye vakfına tahsis edilmişti. Köyde bulunan zaviye vakfını, sultan berati ile göreve getirilmiş olan Turkaya, sonrasında oğlu İsmail, 1569 yılında da İsmail'in oğlu Derviş Hasan idare etmekteydi. Köyün zaviyeye hasredilen 1520'deki geliri 500 akçe, 1569'daki geliri ise 830 akçeydi (Bilgili 1989: 86). 1569 yılında zaviyenin şeyhi olan Derviş Hasan, muhtemelen bugün köyde türbesi bulunan ve köyün isimlendirilmesinde ilham kaynağı olan Şeyh Hacı Hasan'dı (Fatsa 2011: 94).

Zaviye vakfı, köy ahalisinin işlediği araziden alınan aşar bedelinin vakfa verilmesiyle hizmet ver-

mekteydi. 1829 senesinde zaviyede eğitim işleri ile de meşgul olmak şartıyla zaviyedar vazifesini üzerlerinde bulunduran Mahmud ve Hasan Halifeler beratlarını kaybettikleri için kendilerini yeni berat verilmesini talep etmişlerdir (BOA, EV. MH: 423-125).

Aslında, zaviyeye bağlanan vakıfların idaresi, zaviyedar denilen şeyhlerin elinde bulunmaktaydı. Bazı büyük zaviyelerde ise, malî işlerle ilgilenen ayrı bir mütevellî bulunmaktaydı (Ocak vd 1986: 468). Gelviras Zaviyesi'nde 1872 yılına kadar muhasebe işini zaviyedar ve mütevellî olan ve uzun bir müddet bu vazifede bulunan Mahmud ve Hasan Halifeler yapmakta olup, bazen bir sene, bazen de iki sene bir zaviye vakfının aşar kaydını tutmaktaydılar.

Tablo 1. Gelviras Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedirme	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1520	500 akçe ¹					Bilgili 1989: 84
1569	830 akçe					Bilgili 1989: 84
1856	749					BOA, EV. MH; 609-230
1858	830					BOA, EV. MH; 1152-202
1864	411	158,05	103,22		149,13 ²	BOA, EV. d. 18823: 26
1865	345	258,30	69	17,10		BOA, EV. MH; 1142-77; BOA, EV. D; 18823: 10
1866	520	390	104	26		BOA, EV. D; 18823: 23
1867	430	322	86,20	21,20		BOA, EV. d. 18823: 26
1868	472,20	354,20	94,20	23,20		BOA, EV. d 13369: 21
1871-1872	985	740	197	48		BOA, EV. MH, 1781-135

16. yüzyıldan itibaren faaliyetlerini kesintisiz olarak sürdüren Gelviras Köyü Zaviye Vakfı'nın, Safevilerle mücadele esnasında yaşanan *kızılbaş fetretinden* sonra bölgede tekrar iskan ve sükûneti sağlamak, dinî duyguları ayakta tutmak ve özellikle Sünnî inancı, Şiaya karşı güçlendirmek noktasında hizmetleri olmuştur. Ayrıca derbent vazifesi gören vakıf, gelip geçenlere yemek ve yatacak yer temin ederek bölgedeki nüfus hare-

ketliliğine katkı sağlamıştır. Bölge Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçtiği sırada, Safevilerden dolayı, Sünnî Müslüman nüfusunun büyük bir kısmı göç neticesinde kaybedilmişti. Dolayısıyla, inceleme sahasındaki köylerin bir çoğunda gayrimüslim nüfus, Müslüman nüfustan fazlalaşmıştı (Bostan 2002: 302-305; Acun 1997: 151, 159). Zaviye ile köydeki Müslüman nüfusun oranı zaman içerisinde artmıştır. Ayrıca, ahalinin buraya

yerleşmesiyle yeni toprakların tarıma açılması sağlanmış, üretime önemli bir katkı sunulmuş bölge bu sayede şenlendirilmiştir. Hakikaten 19. yüzyılda yapılan sayımlarına bakıldığında Şiran nüfusunun %95,1'ini Müslümanların, %4,9'unu ise gayrimüslimlerin oluşturmaktaydı (Albayrak 2011: 5).

Gelviras Zaviye Vakfı, evlatlık bir vakıf olduğu için zaviyedar vefat ettiğinde hisse, şeyhin varisi olan erkek çocuklara, eğer yoksa diğer birinci dereceden erkek akrabalar (torun, erkek kardeş veya yeğen)'a devredilmektedir. Vakıf muhasebelerinden anlaşıldığı üzere, vakıf gelirinin ciddi bir kısmı gelip geçenlere yemek ve yatacak yer temini için sarf edilmiştir. Bu vakıf, mahalli bir vakıf olup köyden elde edilen gelir, başka bir yerdeki vakfa aktarılmamış, sadece köy içerisinde harcandığından dolayı köy ekonomisinde bir kayba sebep olmadığı gibi, köyün şenlenmesine sebep olmuştur. Yeme içme için ayrılan para, yıllara göre değişmekle birlikte, gelirin sabit bir yüzdesi bu iş için ayrılmamıştır. Mesela 1864 yılında gelirin yaklaşık %37'si yeme içmeye ayrılırken 1865 yılında %70'e yakını bu iş için ayrılmıştı. Görevli ücretlerinde de bir standart bulunmamaktaydı. Bir yıl yüksek olan ücret, ertesi yıl düşebilecekti.

Zaviyeler zaman içerisinde ulaşım imkanlarının gelişmesi, vakıflarının muattal kalması, işgal edilmesi ve devlet nezdinde eski itibarlarının olmaması nedeniyle güç kaybetmişler ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortadan kalkmışlardı. Gelviras Zaviyesi'nin faaliyetlerini ne zaman sonlandırdığına dair bir bilgiye şimdilik ulaşamamıştır. Muhtemelen 1925 kanunuyla kapatılan zaviyeler arasındaydı.

a.2) Yukarı Hozman² Köyü Zaviye Vakfı: Bölge Osmanlı Devleti hakimiyetine geçtikten sonra yapılan 1520 ve 1569 yılları sayımlarında köy, zaviye vakfı olarak kaydedilmiştir. Sultan beratlı Şeyh

Hüdaverdi tasarrufunda olan ve 7 kişinin yaşadığı vakıf köyde, ahalinin tamamı Müslüman idi. Zaten 7 hanenin 1'i zaviyedar, 5'i ise zaviyedarın oğullarıydı (Bilgili 1989: 84). Nüfustan da anlaşılacağı üzere köyün vücut bulması ve yerleşim yeri olarak varlığını devam ettirmesi zaviye vakfı sayesinde olmuştu. Zaviye vakfı gelirini diğer birçok zaviyede olduğu gibi önceden tespit edilmiş nakit parayla değil de (Yediyıldız 2003: 221) derişlerin bizzat işletmeleri/işlemeleri için verilen tarım arazisinden tahsis etmiştir. Zirai faaliyet sayesinde zaviye varlığını sürdürdüğü gibi ahalinin toprağa bağlanması sayesinde köyde üretim sürekli hale gelmiştir. Bu sayede toprağa bağlanıp ekonomik olarak devlete katkı sunan ahali, kontrolsüz olarak hareket edip merkezi otoriteyi güç duruma düşürmüyor ve asayiş bozmuyordu.

Zaviyenin 17. yüzyıldan sonraki zaviyedarları aralıklarla takip edilebilmektedir. Zaviyenin 1642 yılında beratlı olarak şeyhliğini yapan şahıs Bekir oğlu Ahmed'dir (Kul 2010: 278, 282). 17. yüzyılın sonunda vakfın zaviyedarı Ömer'dir. Onun vefat etmesi üzerine vazifesi, bir akçe günlük ücretle 14 Ocak 1701'de, oğlu Ebubekir'e tevcih edilmiştir (VGMA, d. 1098: 291). Ancak zamanla Ebubekir'in zaviyedarlık ücreti yarım akçe ve hisseye düşmüştür. Ebubekir'in vefat etmesiyle vazifesi, oğlunun oğlu olan Seyyid Şeyh İbrahim'e Ağustos 1798'de bırakılmıştır (VGMA, d. 544: 98).

Yukarı Hozman Köyü Zaviye Vakfı da, ilk zaviye vakfında olduğu gibi evladiyelik vakıf idi. Zaviyedarların vefatlarından sonra geride bıraktıkları erkek çocuğun sayısı arttıkça zaviyedarlık hissesi de küçülmekteydi. Bir hisse ile zaviyedar olan bir zat geriye dört erkek çocuk bıraktığında, tabinukıfbeple şilerin yardımlaşma v veıklarında bulunmuştur.yükseltmek toplumu esenliğe ulaştırmak teşebbüsü en şilerin yardımlaşma vî olarak çocuklara dörtte bir oranında hisse verilmekteydi. Dolayısıyla zaviyedar sayısı bir kişi olabildiği gibi, dört kişi de olabiliyordu. Bu durum günümüz açısından zaviyedarların takibinde karışıklıkların yaşanmasına neden olabilmektedir. Nitekim vakfın 19. yüzyılın başında zaviyedarlık hissesi,

2 Bugün Gümüşhane ilinin Şiran ilçesine bağlı Yukarı Duruçay Köyü.

dörtte bir hisse şeklinde evlada intikal etmişti. Mesela, zaviyenin dörtte bir hissesine sahip olup günlük dörtte bir akçe ile vazife gören zaviyedar Seyyid Mehmed vefat edince, vazifesi Haziran 1805'te aynı hisse ile oğlu Musa Efendi'ye tevcih olunmuştur (VGMA, d. 545: 142). Kasım 1805'te yarım hisse ile zaviyedar olan Süleyman Efendi vefat edince, onun hissesi de oğulları Seyyid Hasan ve Seyyid İbrahim Efendilere tevcih olunmuştur (VGMA, d. 545: 142). Yine zaviyenin yarım hisse sahibi olup günlük yarım akçe ücret ile vazife gören zaviyedar Süleyman vefat edince vazifesi Nisan 1808'de oğulları Seyyid Hüsnü ile Seyyid İbrahim'e tevcih olunmuştur (VGMA, d. 545: 142). Dörtte bir zaviyedarlık hissesi sahibi olan Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Musa vefat edince zaviyedarlık hissesi Mart 1816'da oğulları Seyyid Mustafa ve Seyyid Hasan isimli kardeşlere tevcih olunmuştur (VGMA, d. 546: 128; BOA,

EV. d. 12112: 23). Benzer şekilde yarım akçe ile yarım hisse zaviyedarlık sahibi olan Süleyman oğlu Seyyid Hasan ve Seyyid İbrahim isimli kardeşler, müşterek olarak zaviyedarlığa mutasarrıf iken Seyyid Hasan, geride erkek çocuk bırakmadan vefat etmiştir. Bunun üzerine hissesi, Aralık 1818'de kardeşi Seyyid İbrahim'e tevcih edilmiştir (VGMA, d. 546: 128). Vakfın, Kasım 1825'den itibaren zaviyedarları İbrahim oğlu Seyyid Mahmud ve Ali'dir (BOA, EV. d. 12112: 23). 1859 Yılında yarım zaviyedarlık hissesi Mustafa ve Hüseyin isimli iki kardeşte idi. Aynı yıl Mustafa'nın vefat etmesi ve geride erkek çocuk bırakmaması üzerine Mustafa'nın zaviyedarlık hissesi Hüseyin'e bırakılmıştır (BOA, EV. MH, 401-116). 1861 yılında zaviyedarlık vazifesi yevmiye yarım akçe ücretle Ali ile Mehmed üzerinde idi. Ali'nin vefat etmesi üzerine zaviyedarlık hissesi 26 Nisan 1861 tarihinde büyük oğlu Zeynel Halife'ye bırakılmıştır (BOA, EV. d. 18823: 21).

Tablo 2. Yukarı Hozman Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedirme	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1520	750 akçe ³					Bilgili 1989: 84
1569	1.200 akçe					Bilgili 1989: 84
1843	300 ⁴	150	30	7,20	112,20 ⁵	BOA, EV. d. 12112: 23
1849	750	525	-	-	225	BOA, EV. MH, 401-116
1852	440					BOA, EV. MH, 428-42
1855-1857	600					BOA, EV. MH, 817-43; BOA, EV. MH, 817-87
1858	1.542	542	250	-	750	BOA, EV. d. 20722: 13
1864 ⁶	844 ⁷	847,26	226,17	56,13	376,24 ⁸	BOA, EV. d. 18823: 21
1865	663					BOA, EV. d. 18823: 21
1866	1.000	562,20	150	37,20	250	BOA, EV. d. 18823: 21
1867	892	501,30	133,32	33,18	223	BOA, EV. d. 18823: 29
1868-1869	1.937,10	1.081,26	290,16	80,24	484,34 ⁹	BOA, EV. d. 13369: 19

Vakfın gelir gider durumuna bakıldığında, bölgenin Osmanlı Devleti tarafından hâkimiyet altına alınmasından sonra yapılan 1520 tarihli ilkyazımda, vakfın geliri 750 akçe iken, 49 yıl sonraki yapılan 1569 tarihli yazımda, meblağın 1.200 akçe olduğu görülmektedir. Bu artış bölgedeki nüfusun fazlaşması, buna paralel olarak da tarım yapılan alanların genişlemiş olmasıyla açıklanabilir. Her iki durum da Osmanlı Devleti açısından oldukça önemliydi. Osmanlı Devleti'nin zaviye vakıflarını kurulmasını teşvik etmekteki maksadı, nüfusu iskan etmek ve toprakların ziraata açılmasını sağlamaktı. Yukarı Hozman Zaviye Vakfı bu açıdan üzerine düşen vazifeyi fazlasıyla yerine getirmiş ve bölgenin Müslüman Türklerle meskûn olmasını temin ederek, ekonomik gelişim yaşanmasını sağlamıştır.

Gelir ve gider durumu incelendiğinde, vakfın mahalli bir vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Yani vakfa tahsis edilmiş doğrudan bir akar veya arazi olmayıp, vakıf, köyden temin edilen aşar bedeliyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Köylü yetiştirdiği ürünün aşarını/vergisini vakfa vermesiyle vakfın geliri temin edilmekteydi. Bu sebeple iklim şartlarına, afetlere bağlı olarak mahsulün az olması durumunda vakfın geliri düşmekte, iklimin ziraata uygun olması ve her hangi bir afetin yaşanmasına bağlı olarak mahsulün artması durumunda da vakfın geliri fazla vermekteydi. Tabloda da görüleceği üzere, vakfın temel harcaması, üç kalemden oluşuyordu. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz, vakfın varlık sebebi olan gelip geçenlere yemek yedirme ve eğitim faaliyetlerine harcanan kalemdi. İkinci olarak maaşlar, son olarak da muhasebe harcı gelmekteydi. Yukarıda da izah edildiği gibi vakıf bazı yıllar giderinden daha fazla gelir elde etmekteydi böyle yıllarda fazla olan meblağ, gelip geçenlere yemek yedirme ve eğitim faaliyetleri sarf edilmesi için bir sonraki yılın bütçesine bırakılıyordu. Vakıf bu sayede malî dalgalanmalardan çok fazla etkilenmiyordu. Gelviras Köyü Zaviye Vakfında olduğu gibi burada da ücretlerde bir tutarlılık bulunmuyordu. Harcamalarda belli bir oran olmayıp, gelirin ihtiyaca göre sarf ediliyordu. Mesela muhasebesi birlik-

te yapılan 1864-1865 yıllarındaki gelirin yarısından fazlası yeme içme hizmeti için sarf edildiği halde, 1858 yılındaki gelirin ancak %30 civarındaki geliri bu hizmete ayrılmıştı.

a.3) Aşağı Hozman³ Köyü Şeyh Osman Zaviye

Vakfı: Bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra yapılan 1520 ve 1569 tarihli tahrirlerinde, köy zaviye vakfı olarak kaydedilmiştir. Zaviye vakfı, Şeyh Ali'den oğulları Şeyh Osman ve Mehmed'e, sultanın beratıyla müştereken intikal etmiştir. 1569 yılında Şeyh Osman Zaviye Vakfı olarak kaydedilen vakıf, Derviş Ali tasarrufunda bulunmaktaydı. Köyün bu tarihlerdeki ahalsinin tamamı zaviyedar çocuğu olup bunların sayısı 17'den ibaretti. Anlaşılacağı üzere köyün yerleşim yeri olarak kalması, zaviye vakfı sayesindeydi (Bilgili 1989: 84).

Zaviye vakfının, 1642 yılındaki şeyhi Yakup oğlu İlyas'tı (Kul 2010: 278, 282). Zaviye evladiyelik bir vakıf olduğu için vazife ve hisse, babadan oğula, şayet oğul yoksa kardeşe veya en yakın birinci derece erkek akrabaya intikal etmekteydi. 18. yüzyılda Şeyh Osman Zaviyesi'nin yeme içme işleriyle mesul zaviyedarı Halil Efendi vefat edince zaviyedarlık vazifesi, Haziran 1772'de torunu Yasin oğlu Seyyid Ali'ye, (VGMA, d. 1089: 53; VGMA, d. 1158: 328) Ali'nin vefat etmesiyle vazife Şubat 1796 oğlu Seyyid İbrahim'e (VGMA, d. 544: 98), İbrahim vefat edince de vazife onun büyük oğlu Seyyid Mehmed'e Temmuz 1800'de tevcih olunmuştur (VGMA, d. 544: 98; BOA, EV. d. 12112: 23). Seyyid Şeyh Mehmed, 1800 yılından 1866 yılına kadar bu vazifesini sürdürerek vakfın aynı zamanda mütevellisi olmuş ve bu süre zarfında muhasebesini tutmuştur. Vakfın elimizde bulunan yedi yıllık muhasebesi aşağıdaki tablodaki gibidir.

3 Gümüşhane'nin Şiran ilçesine bağlı Aşağı Duruçay köyü.

Tablo 3. Aşağı Hozman Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedir-me	Maaş	Muha-sebe Harcı	Diğer	
1843-1844 (Hicrî. 1259)	300 ¹⁰	200	20	5	75 ¹¹	BOA, EV. d. 12112: 23
1851	900 ¹²					BOA, EV. MH, 428-44
1853	900					BOA, EV. MH, 428-43
1863	728					BOA, EV. MH, 1162-204; BOA, EV. MH, 1162-209
1864	640	480	160			BOA, EV. d. 18823: 11
1865	513	384,30	102,24	25,26		BOA, EV. d. 18823: 11
1866	770	577	154	39		BOA, EV. d. 18823: 19

a.4) Keredam⁴ Köyü Şeyh Hüseyin Zaviyesi Vakfı: 1520 ve 1569 tahrir sayımlarında köyün tamamı Derviş Aynî'nin tasarrufunda, Şeyh Hüseyin Zaviye Vakfı olarak geçmektedir. Köy ticaret yolu güzergâhında geçit yeri ve menzilgâh olması nedeniyle her türlü vergiden muaf tutulmuştur. Bir imam-hatibin bulunduğu köyün tamamı Müslüman olarak görülmektedir (Bilgili 1989: 84).

Bu vakıf da daha öncekiler gibi evladiyelik vakıf olup, zaviyedarlık hakkı erkek varise intikal etmekteydi. 18. yüzyılın ikinci yarısında vakfın zaviyedarı Seyyid İbrahim Halife, Nisan 1793'te erkek çocuğu olmadan vefat edince zaviyedarlık kısa bir müddet boş kalmıştır. Bunun üzerine vazifesi 8 Haziran 1793'te varislerinden kardeşi Seyyid Mustafa Halife'ye tevcih edilmiştir (VGMA, d. 266: 156; VGMA, d. 544: 98). Mustafa Halife vefatından sonra, Seyyid İbrahim 19 Şubat 1829 tarihli beratla, 1864 senesine kadar zaviyedarlık yapmıştır (BOA, EV. d. 12112: 22; BOA, EV. MH, 428-41; BOA, EV. MH, 428-40; BOA, EV. MH, 843-235). Şeyh İbrahim'in 1863'te vefatı üzerine zaviyedarlık oğulları; Ebubekir, Mustafa, Bilal ile reşit olmayan Ali, Hüseyin ve Yasin'e aynı yıl müştereken tevcih olunmuştur (BOA, EV. MH, 986-270). Ancak vakfın muhasebesini genellikle İbrahim'in

büyük oğlu Şeyh Mustafa yapmıştır (BOA, EV. MH, 1975-236; BOA, EV. d. 13369: 18). Bir müddet sonra zaviyedar hissedarlarından Ebubekir'in vefat etmesi ve geride bir erkek çocuk bırakması, müşterekliği değişikliğe uğratmıştı. Buna göre zaviyedarlık müştereken Mustafa, Bilal, Ali, Hüseyin ve Ebubekir'in oğlu Hasan'a terk edilmiştir (BOA, EV. MKT, 286-74; BOA, EV. MH, 1218-81; BOA, EV. MKT, 270-49; BOA, EV. MKT. CHT, 286-74).

1862-1863 yıllarına ait iki yıllık muhasebesi 9.900 kuruş olan zaviyenin bu yıllara ait muhasebe senedinin, Erzurum Mal Sandığına teslim edilmesi gerekirken, o yıllarda zaviyedar olan Şeyh İbrahim, senedi ve meblağı teslim etmeden vefat etmiştir. Dolayısıyla, ortaya çıkan borcu kapatmak ise çocuklarına kalmıştır (BOA, EV. MKT, 286-74; BOA, EV. MH, 1218-81; BOA, EV. MKT, 270-49; BOA, EV. MKT. CHT, 286-74).

Tablodan görüleceği üzere Keredam Zaviye Vakfının mali durumu ve hacmi oldukça iyiydi. Tanzimat sonrası tutulmaya başlanan vakıf muhasebe kayıtlarında Keredam Zaviye vakfının 10 yıllık aşar geliri ortalaması 5.128 kuruştur. Bu rakam daha önceki zaviye vakıflarıyla kıyaslanırsa daha anlamlı olacaktır. Gelvira'sın 9 yıllık ortalaması 526, Aşağı Hozman'ın 7 yıllık ortalaması 678, Yukarı Hozman'ın 13 yıllık ortalaması 690 kuruştur. Keredam bunların yaklaşık dokuz katı büyüklükte bir vakıftır.

4 Bugün Gümüşhane ili, Şiran ilçesi Kavakpınar Köyü.

Tablo 4. Keredam Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedirme	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1520	1.060 akçe ¹³					Bilgili 1989: 84
1569	2.694 akçe					Bilgili 1989: 84
1843	800 ¹⁴	300	100	25	375 ¹⁵	BOA, EV. d. 12112: 22
1852	4.280					BOA, EV. MH, 428-41
1853	4.280					BOA, EV. MH, 428-40
1860	5.246					BOA, EV. MH, 843-235
1862	9.900 ¹⁶	5.725			4.175 ¹⁷	BA, EV. MKT, 286-74
1863						BA, EV. MH, 1218-81; BOA, EV. MKT, 270-49; BOA, EV. MKT. CHT, 286-74
1869	5.035	4.405,20	503,20	126		BOA, EV. MH, 1975-236; BOA, EV. d. 13369: 18
1872	6.700	5.862	837,20			Saylan 2014: 195, 201
1873	7.750	6.780	775	195		Saylan 2014: 195, 201
1877	7.295,25	6.383,25	729,20	182,20		BOA, EV. MH, 1975-236

a.5) Seydi Baba Köyü Zaviyesi Vakfı: Seydi Baba Zaviyesinin, vakfiyesi 3 Temmuz 1722 (19 Ramazan 1134) tarihinde tanzim edilmiştir (VGMA, d. 488: 319). Ancak zaviyenin kuruluşu çok daha eskidir. Köye ve vakfa ismini veren Seydi Baba'nın asıl adı Seyyidi Nurullah'tır. Horasan'dan Anadolu'ya gelen şeyhlerden olduğu ifade edilen Seydi Baba'nın hayatı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Seydi Baba'nın, köyde kendi adını taşıyan bir zaviye kurduğu, 1485 yılında yapılmış tahrirde ifade edilmiştir. Köye ismini veren Seydi Baba'nın türbesi de aynı köyde bulunmaktadır (Özkan 2009: 158). Köy, 1520 ve 1569 tahrir sayımlarında defter-i atik olarak kaydedilmiştir. Atik kayıt kaydının düşülmesi zaviye vakfının daha önceden tesis edilmiş olduğunun göstergesidir. Köyün tamamı vakfa ait olup ahalisi Müslümanlardan oluşmaktadır. Yirmi sekiz Müslüman'ın yaşadığı köyde, bir zaviyedar bulunmaktaydı (Bilgili 1989: 85-86).

Bu zaviyenin ilk şeyhleri baba oğul silsilesiyle Seydi Baba'dan sonra Şeyh Mehmed, 1485'te

Şeyh Yusuf, 1547'de Şeyh Hamza, 1569'da Şeyh Musa'dır (Bilgili 1996: 21).

1642 yılında, zaviye şeyhliğini beratlı olarak müştereken iki kişi yapmaktaydı. Bunlardan ilki Şeyh Şahmansur oğlu Şeyh Bekir diğeri ise Molla Şeyh Şeyhzade oğlu Hüseyin'dir (Kul 2010: 278, 281). Temmuz 1693'te vakfın iki akçe ücret karşılığında zaviyedarları müştereken İbrahim ve Mustafa idiler (VGMA, d. 1098: 291). Zaviyenin 1750'li yıllardaki zaviyedarı Veli oğlu Ahmed halifedir. Onun vefatı ile vazife 15 Ekim 1785 tarihinde kardeşi Üveys halifeye tevcih olunmuştur (VGMA, d. 264: 229). Vakfın; 24 Mayıs 1809 tarihli berat ile Ahmed, 7 Nisan 1815 tarihli berat ile Seyyid Ebubekir ve 4 Mayıs 1820 tarihli berat ile Seyyid Mehmed Efendiler 1843 yılına kadar zaviyedar vazifesini görmekteydiler (BOA, EV. d. 1211: 22; BOA, EV. MKT. CHT, 697-84). Zaviyedar Mehmed, vazifesini 1856 yılına kadar devam ettirmiştir (BOA, EV. MH, 428-50; BOA, EV. MH, 428-49; BOA, EV. MH, 428-45).

Seydi Baba Zaviyesi vakfının tevliyeti 23 Nisan 1855'te Seyyid Ebubekir'in oğlu Veysel Efendi'ye bırakılmıştır (BOA, EV. MKT. CHT, 697-84). Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığı 26 Haziran 1861'de daha önceden verilen beratların usule göre yenilenmesi emredilince, Seyyid Veysel de, 23 Nisan 1855 tarihli beratını yenilemiştir (VGMA, d. 2482: 84). Zaviyedar Veysel bu vazifesini 1869 yılına kadar sürdürmüştür (BOA, EV. d. 13369: 20). Veysel'in vakfın tevliyetini elinde tuttuğu süre zarfında; dörtte bir zaviyedar hissesinin kalan $\frac{3}{4}$ 'ü 27 Haziran 1856'dan itibaren Seyyid Hafız Mustafa'nın, Şeyh Ahmed'in ve Seyyid Mehmed'in oğlu Şeyh Hasan'ın elinde bulunuyordu (BA, EV. MH,

1772-302; İ. M, EVKF. M. d. 634: 26; VGMA, d. 877: 236).

1873 yılında Şeyh Ahmed ve Şeyh Hasan'ın vefatı üzerine dörtte bir oranındaki zaviyedarlık hisseleri çocuklarına intikal etmiştir. Şeyh Hasan'ın hissesi oğlu 9 Kasım 1873'te Seyyid Osman'a, Şeyh Ahmed'in hissesi ise Mahmud ve Mustafa isimdeki iki oğlundan yeterliliği tespit edilen Seyyid Mahmud'a 9 Kasım 1873'te tevcih edilmiştir. (BOA, EV. MKT. CHT, 697-84; İ. M. EVKF. M. d, 634: 26; VGMA, d. 877: 236). 1877 yılında ise zaviye Şeyh Hasan tarafından idare edilmekteydi (BOA, EV. MH, 1975-231).

Tablo 5. Seydi Baba Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedirme	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1485	200 akçe ¹⁸					Bilgili 1996: 21
1520	900 akçe					Bilgili 1989: 85-86
1569	2.000 akçe					Bilgili 1989: 85-86
1843	1.250 ¹⁹	600	130	32,20	487,20	BOA, EV. d. 1211: 22
1843 ²⁰	150		15	5	130 ²¹	BOA, EV. d. 1211: 22
1851	2.200					BOA, EV. MH, 428-50
1852	2.200					BOA, EV. MH, 428-49
1853	2.200					BOA, EV. MH, 428-4
1858	4.573	2.573	Şeyhin ücreti 500		1.500	BOA, EV. d. 20722: 14
1864	2.333		415,32	104,38	3.637,10 ²²	BOA, EV. MH, 1221-198; BOA, EV. MH, 1190-16; BOA, EV. d. 18823: 11
1865	1.825					BOA, EV. MH, 1221-198
1866	2.350		235	58,26	2056,12 ²³	BOA, EV. d. 18823: 11
1868	1.175					BOA, EV. d. 13369: 20
1869	1.239		482,22	125,28	1.885,30 ²⁴	BOA, EV. d. 13369: 20
1874	4.762,20	3.567,20	955	240		BOA, EV. MH, 1772-302
1877	3.825	2.869	765	191		BOA, EV. MH, 1975-231

18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarındaki, tahrir kayıtlarına istinaden Seydi Baba Zaviyesi, Bektaşî tekkeleri arasında zikredilmiştir (Faroqhi 2003: 63, harita 2). Ancak, ne ilk tahrirlerden istifade edilerek hazırlanan eserlerde (Bilgili 1989: 85-86; Bilgili 1996: 21), ne de incelediğimiz metinlerin hiçbirinde buna dair bir ifadeye rastlanmamıştır. Bu zaviyeyi Bektaşî tekkeleri arasında saymamız durumunda da Sultan II. Mahmud döneminde kapatılan Bektaşî tekkeleri arasında, Seydi Baba Zaviyesinin bulunmadığını en azından zaviyenin varlığını gösteren 1877-1878 yılına ait muhasebe kayıtlarına dayanarak söyleyebiliriz (BA, *EV. MH*, 1975-231).

Seydi Baba Zaviyesi incelenen zaviyeler içinde mali durum açısından Keredam Zaviyesinden sonra ikinci sırada gelmektedir. Kuruluşundan itibaren köy, zaviye vakfı niteliğinde olduğu için varlığını zaviyeye borçludur. Gelişimi de bu ekseninde olmuştur. 16. yüzyılda 28 Müslümanın yaşadığı köyde 1877-1878 yıllarında 65 hanede 250 erkek nüfus yaşamaktadır. Köy bu son sayımda Şiran kazasının en büyük ikinci köyüdür (Tozlu 1998: 50).

Seydi Baba Vakfı, Türkiye Cumhuriyeti döneminde Vakıflar Meclisinin 6 Eylül 2000 tarih ve 711/740 sayılı kararı ile kütüğe tescil edilmiştir. Merkez Tevcih Komisyonunun 22 Şubat 1990 gün ve 2 sayılı kararı ile tevliyet Mustafa Işık'a verilmiştir. Mustafa Işık'tan sonra tevliyet, merkez tevcih komisyonunun 27 Temmuz 1999 tarihli ve 7 sayılı kararıyla Yüksel Işık'a tevcih edilmiştir (VGMA, *d. 157*: 82-83).

b) Cami Vakıfları

b.1) Cîrmîş⁵ Köyü Camii Vakfı: 1520'de halkının tamamı, 1569'da ise ahalinin büyük çoğunluğu gayrimüslim olan köyde arpa, buğday, keten ve sebze yetiştiriciliği ile bal üretimi ve hayvancılık yapılmaktadır (Bilgili 1989: 70).

19. yüzyılın başlarında, köyde bulunan bir mescide, Hasan isminde bir zatın minber eklemesiyle

bu mekan camiye tahvil edilmiştir. Hasan Efendi, bir müddet caminin hatibi olarak vazife yapmıştır. Daha sonra cami için 1840'lı yıllarda Ömer oğlu Hüseyin Halife imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir. Ancak, 1844 senesinde köyü terk eden Hüseyin Halife İstanbul'da yaşamaya başlamış, bu nedenle cami imam-hatipliği boşa kalmıştır. Bunun üzerine, Şiran Naibi ve Gümüşhane İdare Meclisi bahsi geçen vazifelere, vekâleten bu görevi uzun süredir ifa eden, Osman oğlu Ömer Halife'nin getirilmesini talep etmişlerdir. Oysa 1865 senesinde Evkâf Nezareti kayıtlarında, caminin hitabet vazifesi hâlâ bu konuda berat sahibi olan Hasan Efendi'de gözükmekte, imamet vazifesi hakkında ise herhangi bir kayıt bulunmamaktaydı. Bunun üzerine mahkemeye çağrılan Hasan Efendi görevini kendi rızasıyla, 41 yaşında olan ve 20 yıldır bu görevi yapan Ömer Halife'ye bıraktığını kabul etmiştir. Böylelikle, kendisine *hatt-ı hümayûn* verilen Ömer Halife, 1865 senesinden itibaren resmî olarak Cîrmîş Köyü Camii'nin imam ve hatibi olarak görev yapmaya başlamıştır (BOA, *EV. MKT*, 286-108; BOA, *EV. MH*, 1086-27). 1900 yılına kadar bu görevini sürdüren Ömer Efendi'nin vefatıyla yerine oğlu getirilmek istenmişse de oğlunun yapılan sınavda başarısız olması bu durumun önüne geçmiştir. Aynı yıl, yapılan sınav sonucunda yeterliliği teyit edilen Ömer Efendi'nin kardeşinin oğlu olan Yümni Ağa oğlu Tahir Efendi, imam ve hatip olarak göreve başlamıştır. Tahir Efendi, yirmi yıldır camide amcasına bazı zamanlar vekalet ettiği için tecrübe sahibiydi (Erdem 2005: s. 92).

b.2) Çalğan⁶ Köyü Camii Vakfı: Bazı arşiv kayıtlarında ismi Çalakan olarak geçen köyün, 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan nüfusu, 30 hanede 100 erkekten müteşekkildi (Tozlu 1998: 50).

Köyde, ahalinin ibadetini yapabilmesi için 1867 senesinde Caferoğlu Molla Hüseyin tarafından cami vakfı tesis edilmişti. 1890 yılında caminin boş olan imamet vazifesine Dursun Efendi isminde bir zatın atanması için mahalli yönetim teşebbüste bulunmuş, ancak Evkâf-ı Hümayûn Nezareti kayıtları içerisinde caminin vakıf ve

5 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine bağlı Aksaray köyü.

6 Bugün Giresun ilinin Alucra ilçesine bağlı bir köydür.

imamın berat kaydına rastlanamamıştır. Öyle anlaşılıyor ki caminin vakfı gasp edilmişti. Hal böyle olunca ahalinin ibadetinden geri kalmamasını arzu eden Osman Ağa adında bir zat, camiye 500 kuruş vakfetmişti. Vakfiyeye göre, tahsis edilen 500 kuruşun yıllık %15 geliri/faizi olan 75 kuruş ile görevlilerin (50 kuruşu imama, 25 kuruşu da hatibe) ücreti ödenecekti. Dursun Efendi, Evkâf-ı Hümâyûn Nezaretinin izniyle caminin bir müddet boş kalan imametine, 1901 yılında getirilmiştir (BOA, EV. MKT, 1613-179; BOA, EV. MKT, 1786-150; BOA, EV. MKT. CHT, 305-133; BOA, EV. MKT, 2421-94; İ. M. EVKF. M. d. 735: 105; BOA, EV. MKT, 1789-126; BOA, EV. MKT, 2108-63; BOA, EV. MKT, 2108-64).

Görüleceği üzere vakıfların gelirinin düşmesi veya birileri tarafından zapt edilmesi nedeniyle, ahali devreye girmekte ancak yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere kimi zaman tartışmalı olan bir kaynaklar devreye girmektedir. Paranın vakfedilmesi neticesinde bu paranın geliri yani faizi dini hizmet için kullanılmaktaydı (bu konuda tartışmalar için bkn, Özcan 2000: 31-41; Kıvrım 2010: 231-243; Şimşek 1986: 207-220)

b.3) Çiğersun/Çiğrişin/Çekreşin⁷ Köyü Camii Vakfı: Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra yapılan 1520 tarihli tahrirde, köy ahalisinin tamamı Müslümanlardan oluşmaktaydı. Ancak aradan geçen 49 yıllık süre zarfında köye gayrimüslimlerin de yerleşmiştir (Bilgili 1989: 80). 1642-1643 yılında idari statüsü değişen köy, Şarkî Karahisar sancağına tabi Alucara nahiyesine bağlanmıştır. Bu tarihte köyde 31 hane bulunmaktadır (Öz, Acun 2008: 106).

Köyün ilk tahrirlerinde ve avarız defterinde vakıf kaydına rastlanmamaktadır. Ancak insanların ibadetlerini yapacak bir mekana ihtiyaç duymaları üzerine, köye ahalinin yardımı ve tesis edilen küçük bir vakfın geliri ile 18. yüzyılda bir cami inşa edilmiştir. Caminin tespit edebildiğimiz ilk imam ve hatibi olan Ali Efendi'nin 22 Ekim 1812'de vefat etmesi üzerine vazifesi, Nisan 1813'te Mus-

tafa oğlu Süleyman'a tevcih edilmiştir (VGMA, d. 546: 128). Süleyman Efendi bu vazifeyi 1872 yılına kadar ifa etmiştir. 7 Nisan 1872 (28 Muharrem 1289) tarihinde caminin vakfiyesi tanzim edilmiştir (VGMA, d. 157: 38) ve aynı tarihte Ahmed Efendi, camiye imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir (VGMA, d. 4540: 354). Ahmed Efendi'nin vefat etmesi üzerine aynı camiye oğlu Mehmed Bergüzar Efendi, 22 Temmuz 1914'te imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir (VGMA, d. 157: 38-39).

b.4) Dedeköy Camii Vakfı: 1569 yılında meskun halkın tamamı Müslüman olan köyde arpa, buğday ziraatı yapılmaktaydı (Bilgili 1989: 86). 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan Dedeköy'de 6 hanede 20 Müslüman nüfus yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 50). Zaman içerisinde boşaldığını düşündüğümüz bu köye Çerkes muhacirleri yerleştirilmiştir. Muhacirler köyde bulunan harap bir halde olan cami vakfını, tamir ederek kullanmaya başlamışlardı (VGMA, d. 197: 68-69).

b.5) Aşağı Gersud⁸ Camii Vakfı: Osmanlı hakimiyeti sonrasında 1520 yılında, köy halkının tamamı Müslüman olan köye 1569'da gayrimüslimler de yerleşmiştir (Bilgili 1989: 76). Müslümanların yaşadığı bu köyde elbette ki bir cami veya mescit inşa edilmiştir. Ancak 19. yüzyıla kadar bunun kaydına rastlanamamıştır. Muhtemelen zamanla vakıf muattal kalmış veya vakfın geliri yetersiz gelmiş olacak ki, Hüseyin Ağa oğlu Cansızoğlu Salih Ağa, cami için 1.500 kuruş para vakfetmiştir. Vakıf şartında, vakfedilen paranın senelik 225 kuruş olan %15 faizi/geliri ile imam ve hatibin maaşı ödenecek, 25 kuruşu da caminin mihrabı yanında yanacak mumlar için harcanacaktı. Bu maksatla camiye Mehmed oğlu Salih Efendi 19 Haziran 1869 (9 Rebiyülevvel 1286) tarihinde hatip olarak tayin edilmiştir. Uzun yıllar bu vazifeyi ifa eden Salih Efendi'nin vefatı üzerine 19 Nisan 1914'te yerine *hatt-ı hümâyûnla* büyük oğlu Hafız Mehmed Efendi geçmiştir (VGMA, d. 607: 92; VGMA, d. 157: 66-67).

Vakıf, Salih Ağa bin Hüseyin Ağa vakfı olarak 14 Mart 1913 (5 Rebiyülahir 1331) tarihinde tescil

7 Vakıflar Genel Müdürlüğü vakfiyeyi (VGMA, d. 157: 38) Çiğersun olarak kaydetmiştir. Bölgenin Avarız defterini neşreden Mehmet Öz ve Fatma Acun, ismi Çekreşun olarak okumuşlardır. (Öz, Acun 2008: 106).

8 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi Bahçeli köyüdür.

edilebilmiştir. Vakfın kurucusu Cansızoğlu lakabını taşımaktadır (VGMA, d. 607: 92).

b.6) Güzeran/Gözran Köyü Camii Vakfı: Caminin vakfiyesi 27 Ağustos 1858 (17 Muharrem 1275) tarihinde tanzim edilmiştir (VGMA, d. 155: 308). Tespit edilebilen ilk imamı Molla Hüseyin'dir. Molla Hüseyin oğlu olmadan vefat ettiği için yerine Nisan 1826'da Ali oğlu Hafız Ömer'in imam olarak görevlendirilmesi talep edilmiştir (VGMA, d. 550: 132). 27 Ağustos 1858'de caminin imamet ve hitabeti, Hasan oğlu Yusuf Efendi'ye tevcih edilmişti. Ardından bu vazifenin Kürtoğlu Hasan Efendi'ye bırakılması düşünülmüş ancak bu mümkün olmamıştır. Yusuf Efendi oğlu olmadan vefat ettiği için, vazife, 15 Temmuz 1910 (7 Receb 1328) tarihinde Ali oğlu Hasan Efendi'ye bırakılmıştır (BOA, EV. MKT. CHT, 309-304; BOA, EV. MKT, 1983-145).

b.7) Aşağı Hozman⁹ Köyü Camii Vakfı: 16. yüzyıldan itibaren faaliyette bulunan Aşağı Hozman Zaviyesi'nin bulunduğu köyde, 18. yüzyılın son çeyreğinde, köy ahalisi tarafından bir cami inşa edilmiştir. Caminin ilk imamet ve hitabet vazifesi Eylül 1795 (Rebiyülevvel 1210)'te Seyyid Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir. (VGMA, d. 544: 98).

b.8) İneköy¹⁰ Camii Vakfı: 1520-1569 yıllarında tahrirlerde halkının tamamı gayrimüslim olan köyde arpa, buğday, keten ve sebze ziraatıyla bal üretimi yapılmaktaydı (Bilgili 1989: 87) Varlığına 18. Yüzyılın sonunda tesadüf ettiğimiz caminin, günlük yarım akçe ücret ile hatibi olan Seyyid Yusuf vefat edince, vazifesi Nisan 1801 (Zilkade 1215) tarihinde oğlu Seyyid Ebubekir'e tevcih olunmuştur (VGMA, d. 544: 99).

b.9) Karaca Köyü Camii Vakfı: 1520 ve 1569'da köy halkının tamamı Müslüman olan köyde arpa, buğday ve sebze tarımı ile birlikte bal üretimi yapılmaktaydı (Bilgili 1989: 76).

Varlığına 17. yüzyılda tesadüf ettiğimiz caminin, yarım akçe gündelik ile imamı olan şahsın yaşlanmasından dolayı imamet vazifesini kendi rızasıyla

2 Nisan 1691 (3 Receb 1101) tarihinde Ahmed'e bırakmıştır (VGMA, d. 1098: 291). Karaca Köyü Camii'ne Ekim 1756 (Muharrem 1170)'da 1 akçe ücret ile hitabet vazifesi için Mehmed Halife'ye berat verilmiştir (VGMA, d. 1158: 328). Cami hatibi Mehmed Efendi vefat edince vazife, Mart 1814'te Hüseyin Efendi'ye tevcih olunmuştur (VGMA, d. 546: 128). İlerleyen zaman içerisinde caminin imamet vazifesi de yarım kuruş yevmiye ücretle Hüseyin Efendi'ye verilmiştir. İmamet ve hitabet vazifesi gören Hüseyin Efendi, 18 Ağustos 1843 (22 Receb 1259)'te yaşlılığından ve artık vazifeleri yerine getirmeye kudretinin olmamasından dolayı vazifesini oğlu Osman Efendi'ye bırakmıştır. Osman Efendi günlük 1 akçe ile imamet, yarım akçe ile de hitabet vazifelerinde görevlendirilmiştir (BOA, EV. BKB, 133-66; VGMA, d. 891: 445). Cami imamı Osman Efendi'nin vefatı üzerine, imamet vazifesi 1 Eylül 1901'de oğlu İsmail Efendi'ye tevcih edilmiştir. İsmail Efendi'nin 6 Eylül 1948 tarihinde vefatı üzerine 28 Ekim 1948 tarihli onay ile vakıf Zekerya Koyun'a tevcih olunmuştur (VGMA, d. 156: 12-13). Karaca Köyü Camii'nin vakfiyesi bulunmasına rağmen tanzim tarihi kayıtlı değildir (VGMA, d. 156: 12).

b.10) Karışeyh Köyü Camii Vakfı: 1520 ve 1569 yıllarında köyün ahalisinin çoğunluğu gayrimüslimdir (Bilgili 1989: 80). 1877-1878 yıllarında, köyde 15 hanede 45 Müslüman erkek nüfus yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 51).

Buradaki vakfın varlığına 17. yüzyılın sonunda tesadüf edilebilmiştir. Kahraman Ağa isimli caminin, Nisan 1693'te hitabet vazifesi Ali'ye tevcih edilmiştir (VGMA, d. 1098: 291). 17. yüzyıldan itibaren faal olan cami, zamanla yıkılmaya yüz tutmuş ve Şubat 1873'te köye yeni bir cami inşa edilmiştir. Hitabet vazifesi de Mustafa'ya tevcih edilmiştir (BOA, EV. MKT, 877-139; EV. MKT, 877-149).

b.11) Keredam Köyü Camii Vakfı: Köyün camisi, Yusuf oğlu Seyyid Mehmed isminde bir zat tarafından inşa edilmiş mescidin, zamanla ihtiyaca kâfi gelmemesi neticesinde camiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştır (VGMA, d. 274: 55, 8 Ekim 1808/17 Şaban 1223). Aslında, köyde bulu-

9 Gümüşhane'nin Şiran ilçesinin Aşağı Duruçay köyü.

10 Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi köy.

nan zaviye dahilinde Ağustos 1701'den itibaren bir cami ve vazifede bulunan bir imam bulunmaktaydı. Ancak, burası bir nevi mescit hüviyetine bürünmüştü (VGMA, *d. 1098*: 291). Ahalinin özellikle kış mevsiminde, bayram ve cuma namazlarında meşakkat yaşaması nedeniyle, yeni bir bina inşa edilerek cami olarak ibadete açılmıştır. İmam ve hatib olarak da, ahalinin isteği üzerine, Ekim 1808'de, Yusuf oğlu Mehmed Halife vazifelendirilmiştir (VGMA, *d. 274*: 55). İlerleyen dönemde caminin imam ve hatibi olan Ali oğlu Hafız Ahmed Efendi'nin erkek çocuk bırakmadan vefat etmesi üzerine, yerine askerlik yaşını aşmış olan ve yeterliliği tespit edilen Yusuf Efendi, Eylül 1858'de imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir (BOA, *EV. MH*, 688-377). Hizmete açılan bu camiye zaman zaman aynı köyde bulunan Keredam zaviye vakfının fazla gelirinden, maddi olarak destek sağlanmaktaydı (BOA, *EV. d. 12112*: 22).

Köyde bulunan bir çiftlik de cami için vakfedilmişti. Bu çiftliğin işletilmesinden, caminin hatibi sorumlu tutulmuştur. Buradan elde edilen gelirden ücretini alan cami hatibi Seyyid Ömer, Şubat 1796'da vazifesini kendi rızasıyla kardeşinin oğlu yani yeğeni Mustafa oğlu Seyyid Ali'ye bırakmıştı (VGMA, *d. 544*: 98). Camiye ait çiftlik vakfının 1843-1844 (Hicrî 1259)'e ait bir yıllık muhasebesi, Ocak 1814'ten bu yana caminin hatipliğini yapan Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Ali tarafından hazırlanmıştı (BOA, *EV. d. 12112*: 23). Buna göre vakfın gelirini Keredam köyünden elde edilen 250 kuruşluk çiftlik hâsılatı oluşturmaktadır. Elde edilen hâsılatın 235 kuruşu hatibe vazife ücreti olarak, 12 kuruş 20 parası maaş için, 2 kuruş 20 parası ise muhasebe harcına sarf edilmiştir (BOA, *EV. d. 12112*: 23).

b.12) Kozağaç Köyü Abdi Ağa Camii Vakfı: 1520 ve 1569 yıllarında köy ahalisinin tamamı Müslümandır. Köyde arpa, buğday ziraatıyla birlikte bal üretimi ve hayvan yetiştiriciliği de yapılmaktadır (Bilgili 1989: 74).

Bu köydeki cami vakfı Abdi Ağa tarafından 1690-1691 (Hicrî 1102) yıllarında inşa edilmiştir. Bu yüzden caminin adı vakıf kayıtlarında Abdi Ağa Camii olarak zikredilmektedir. Caminin ilk imamı

aynı yıl tayin edilen Hasan Halife'dir. Hasan Halife Temmuz 1693'te cami vakfına aynı zamanda mütevellî olarak tayin edilmiştir. Aynı yıl, vakfın gelişiyle camiye bir faraş alınması için izin istenmiştir (VGMA, *d. 1098*: 291). 2 Ağustos 1705'te, günlük bir akçe ücret ile imamet vazifesinde Mustafa adlı bir kişi bulunmaktaydı (VGMA, *d. 1098*: 291). Daha sonra tespit edilebilen cami imam ve hatibi Seyyid İsmail'dir. İsmail Efendi, erkek çocuğu olmadan vefat ettiği için bu vazifeler Mahmud isminde zata kendinden sonra evladı gelmesi şartıyla, Şubat 1819'da tevcih olunmuştur (VGMA, *d.546*: 128).

b.13) Kozan¹¹ Köyü Camii Vakfı: Köyün, 1520 yılında halkının tamamı, 1569 da ise tamamına yakını gayrimüslimdir. O tarihlerde köyde arpa, buğday, keten, fiğ, yonca, sebze tarımı ile birlikte bal üretimi ve hayvancılık da yapılmaktadır (Bilgili 1989: 69). Köyün 1877-1878 yıllarında 30 hanede 90 erkek nüfusu tamamen Müslüman olmaktadır (Tozlu 1998: 50).

Köyde bulunan cami vakfı muhtemelen 19. yüzyılda faal olup tespit edebildiğimiz beratlı ilk imam ve hatibi Mustafa oğlu Hüseyin Halifedir. Hüseyin Halife'nin vefat etmesi üzerine vazifesi, yetişkin oğulları Mustafa, İbrahim ve Mehmed'e yeterli olmadıkları gerekçesiyle tevcih edilmemiştir. Bunun yerine askerlik yaşını aşmış ve yeterliliğini ispat etmiş olan Mehmed oğlu Musa Efendi'ye vazife tevcih olunmuştur (VGMA, *d. 877*: 267). Musa Efendi'nin 1889 (hicrî 1306) yılında vefatı üzerine vazifesi iki yıl kadar boş kalmış, ahaliye namaz kıldırarak hoca bulunmadığı için sıkıntı yaşanmıştır. Musa Efendi'nin evladı olan Mehmed, Ahmed ve küçüğü Edhem bulunmasına rağmen yeterli görülmedikleri için imam ve hatip vazifesi bunlara verilmemiştir. Otuz yaşını aşmış diğer oğlu Mustafa Efendi, yapılan sınavda başarılı olmuş ve babasından kalan vazife 12 Şubat 1891'de ona tevcih edilmiştir (BOA, *EV. BRT*, 248-1; BOA, *EV. BRT*, 248-2; BOA, *EV. BRT*, 248-3; BOA, *EV. BRT*, 248-7; BOA, *EV. BRT*, 248-9; BOA, *EV. BRT*, 248-10; BOA, *EV. MKT*, 2071-34).

11 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi Örenkale köyüdür.

b.14) Muhsin Köyü Camii Vakfı: Varlığına 19. yüzyılın BOAşlarında tesadüf edebildiğimiz caminin, Ocak 1814'e kadar günlük yarım akçe ücret ile imam ve hatibi Hüseyin Efendi'dir. Bu tarihten 23 Temmuz 1843'e kadar günlük yarım akçe ücret ile imam ve hatibi ise Hasan oğlu Yusuf Efendi'dir (VGMA, d. 546: 128).

b.15) Norşun/Norşin¹² Köyü Camii: Varlığına 18. yüzyılın sonlarında tesadüf ettiğimiz caminin, günlük dörtte bir akçe ile imam ve hatibi olan Seyyid İbrahim'in vefat etmesi üzerine vazifesi 14 Mart 1799'da oğlu Veysel'e tevcih edilmiştir (VGMA, d. 544: 98). Veysel'in erkek çocuk bırakmadan vefat etmesi üzerine de, vazifesi Ağustos 1814'te İsmail oğlu Yusuf'a aynı miktar ücretle tevcih olunmuştur (VGMA, d. 546: 128).

b.16) Sadık Köyü Camii Vakfı: 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan köyde 25 hanede 80 erkek nüfus yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 50).

Sadık köyünde ahalinin ibadetini yaptığı bir mescit bulunmasına rağmen, bu mekan artık ihtiyacı karşılamamaktaydı. Yakın çevresinde başka cami bulunmayan köyün ahalisi özellikle cuma ve bayram namazlarında ibadet edecek yer bulamamakta, dolayısıyla kış günlerinde bu hal daha fazla zorluk yaşatmaktaydı. Ahaliden el-hacc Mustafa oğlu Hacı Ömer Efendi, mescidi minber koyarak camiye çevirtmiş, ardından 13 Ekim 1902 (10 Receb 1320) tarihli vakfiye ile 950 kuruş nakit parayı mescide vakfetmiştir (VGMA, d.898: 58; vakfiye için bakınız VGMA, d.602: 131). Vakıf 20 Ekim 1902 (17 Receb 1320) tarihinde Ömer Efendi bin Mustafa Vakfı olarak tescil edilmiştir (VGMA, d. 602: 131). Vakıf kurulurken, Ömer Efendi hayatta kaldığı müddetçe vakfın tevliyetinin kendisine, onun ölümünden sonra da oğullarına ve oğullarının oğullarına intikal etmesini şart koşmuştur. Vakfettiği paranın yıllık %15 gelirinin (142 kuruş 20 para) yarısı, 7 Kasım 1909 tarihli *hatt-ı hümayûn*la vazifelendirilen (yani 71 kuruş 10 para) Hacı Ömer oğlu (Sündükoğlu lakabı) Ahmed Efendi'ye, kalan yarısı ise köydeki fakirlere sarf edilecektir. Bu talep kabul edilmesine edilmiş lakin Evkâf Nezareti arşivde mescidin eski

vakıf kaydına tesadüf edememiştir (VGMA, d. 156: 188-189; BOA, EV. MKT, 3119-52; BOA, EV. MKT. CHT, 608-69).

b.17) Sarıca Köyü Camii Vakfı: 1520 ve 1569'da köy halkının tamamına yakını Müslümandır. Köyde arpa, buğday, keten ve sebze tarımı ile birlikte bal üretimi de yapılmaktadır (Bilgili 1989: 77). Köy, sınır boylarının merkez ile irtibatını sağlayan yol üzerinde olduğu için özellikle kışın yolcuların uğrağı ve sığınağı durumundaydı. Köy ahalisi zaman zaman yolculara bakmaya güç yetiremediği için 1642 yılındaki yazımda, avarız vergisinden muaf tutulmuştu (Kul 2010: 280). 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan köyde, 100 hanede 300 erkek nüfus yaşamaktadır. Köy, aynı sayımda Şiran merkezi dahil kazanın en büyük yerleşim yeridir (Tozlu 1998: 49-51).

Bu köyde bulunan ve varlığına 18. yüzyılda tesadüf edebildiğimiz cami, hayır sahibi Kazıroğlu Hasan Bey tarafından inşa ve ihya edilerek vakıf hüviyeti kazanmıştır (İ. M. EVKF. M. d. 559: 2). Caminin tespit edebildiğimiz ilk imam ve hatibi Haziran 1764 tarihinden itibaren günlük bir akçe ücretle vazife gören Seyyid Mehmed'dir (VGMA, d. 1158: 328). Caminin daha sonraki imam ve hatibi Seyyid Ebubekir Efendi'dir. Onun vefatıyla, yerine Abdullah oğlu Ali 1808 (Hicrî 1223) senesinde imam ve hatip olarak görevlendirilmişti (VGMA, d. 545: 142) Ali Efendi'nin Nisan 1813'te vefatıyla, vazife 25 Şubat 1814'te Musa oğlu Hasan Efendi'ye tevcih edilmiştir (VGMA, d. 546: 128). Bir müddet sonra, camide görev yapacak kişiye verilen ücrette artış yapılmış ve günlük üç akçe ücretle imam ve hatip olarak Süleyman oğlu İsmail halife görevlendirilmiştir.

Onun Temmuz 1855'te ölümüyle geride kalan büyük oğlu Mehmed Sabit ve küçük oğlu Mehmed Şerif'e vazife tevcihi yapılması düşünülmüştür. Mehmed Sabit Efendi'nin vazife görmeye yeterli olduğu sınav neticesinde ortaya çıkınca, onun hem kendi, hem de kardeşi Mehmed Şerif adına, tevliyeti alması düşünülmüştür. Ancak, Evkaf Nezareti, iki kardeşin müştereken vazife almasını doğru bulmamıştır. Bunun üzerine hitabet vazifesi büyük oğlu Mehmed Sabit Efendi'ye

12 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi Akbulak köyüdür.

9 Ekim 1855 (27 Muharrem 1272)'te müstakilen, imamet vazifesi de küçük oğlu Mehmed Şerif Efendi'ye tevcih edilmiştir. Lakin, Mehmed Şerif Efendi'nin yaşının küçük olması ve imam olacak yeterlilikte bulunmaması, bu görevin o vazifeye yeterli olacak yaşa gelinceye kadar imamlık görevi de abisi Mehmed Sabit Efendi'ye bırakılmıştır (İ. M. EVKF. M. d. 559: 2; BOA, EV. MKT. CHT, 368-18.). Aynı tarihte Sarıca Köyü Camii'nin vakfiyesi de tanzim edilmiştir (VGMA, d. 156: 40). 1855'te göreve getirilen Mehmed Sabit Efendi, bu vazifesinde 1894 (Rumî 1310) senesine kadar bulunmuştur. 9 Ekim 1895'te ondan boşalan hitabet vazifesinin büyük oğlu Muharrem Efendi'ye tevcihi düşünülmüş (BOA, EV. MKT. CHT, 368-18; BOA, EV. MKT. CHT, 371-7), ancak onun bu vazifeye *hatt-ı hümayûn* ile atanması, ancak 5 Ocak 1910 tarihinde mümkün olmuştur (VGMA, d. 156: 40-41).

b.18) Sellidere Köyü Camii Vakfı: 1877-1878 senesinde Şiran'a bağlı olan 25 hanede 90 Müslüman nüfus yaşadığı (Tozlu 1998: 51) köyde, küçük bir mescit vakfı bulunmaktaydı. Ancak, bu mescit, zamanla köy nüfusunun artması ve yakınındaki köylerde cami bulunmaması nedeniyle ihtiyaca cevap veremez olmuştur. Ahali, özellikle camide kılınması gereken cuma ve bayram namazlarını mescitte kılamıyor, dinî vecibelerini yerine getirmek için başka köylere gitmek durumunda kalıyorlardı. Kış mevsiminde ise bahsedilen namazlar neredeyse ifa edilememekteydi. Yaşlılar ise güç yetiremediklerinden hem yaz ve hem de kış mevsiminde başka taraftaki camilere gidememekte ve bu durumdan dolayı büyük teessür yaşamaktaydılar. Bu sorun, hayır sahipleri tarafından mescidin içine minber konulup bir mihrap inşası ve bu sayede mescidin camiye tahvil edilmesiyle çözülebilecek bir meseleydi (VGMA, d. 155: 362-363). Ahali bu sebeple Şiran naibine başvurarak yaşadıkları müşkülâtı anlatmış ve kış aylarında bu sorunun daha da arttığını özellikle hasta ve yaşlıların, cuma ve bayram namazına gidemedikleri için üzüntü yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Netice itibarıyla, Şiran naibinin onayından sonra köydeki hayırseverlerin katkısıyla mescide mihrap inşa edilip minber konularak, mescit camiye tahvil edilmiştir. Caminin vak-

fiyesi de 22 Mart 1908 (18 Safer 1326) tarihinde tanzim edilmişti (VGMA, d. 155: 362). Ancak, çözülmesi gereken ikinci bir mesele daha vardı. O da camide görev yapacak kişi ve ona verilecek maaş meselesiydi. Caminin imam ve hatipliğine, köyde nüfus kaydına göre köyün onuncu hanesinin ikinci numarasında kayıtlı olan Zekeriya oğlu Said talip olmuştu. Askerlikle ilişkisi olmadığı anlaşılınca, Zekeriya Efendi, tevcih usulü gereği 12 Aralık 1908'de sadece hitabet vazifesine tayin edilmiştir (BOA, EV. MKT. CHT, 771-70; BOA, EV. MKT. CHT, 771-71; BOA, EV. MKT. CHT, 771-76; BOA, EV. MKT. CHT, 771-77; BOA, EV. MKT. CHT, 771-80; VGMA, d. 155, 362-363; BOA, EV. MKT. CHT, 771-73).

b.19) Seydi Baba Köyü Camii Vakfı: Şiran'a 16,5 km uzaklıkta olan köy, burada zaviye kuran Seydi Baba'nın ismiyle anılmaktadır. Seydi Baba Zaviyesi kısmında izah edildiği üzere Osmanlı hakimiyetinden sonra köyün geliri, vakıf olarak zaviyeye tahsis edilmiştir. Bölgenin ilk tahrir yılı olan 1485'te kayda geçen zaviyeye ilaveten, 16. yüzyılın sonuna doğru köye bir cami inşa edilmiştir. Caminin tespit edebildiğimiz ilk imamı Temmuz 1705'te bu görevde bulunan Seyyid Ebubekir'dir (VGMA, d. 1098: 291). Ancak mezkûr cami zaman içerisinde harap bir hale gelmiş olacak ki, 1797-1798 (Hicrî 1212) yıllarında köye yeni bir cami inşa edilmiştir. Ali isimli bir usta tarafından, kare planlı ve ahşap tavanlı bir mimariyle inşa edilen yeni cami, Seydi Baba köyü mezarlığının güneyinde bulunmaktadır (Özkan 2005: 119; Özkan 2010: 65). Caminin yenilenmesinden sonraki ilk imam ve hatip günlük bir akçe ücret ile bu vazifeleri ifa eden Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi, erkek çocuğu olmadan vefat ettiği için imam ve hatiplik, Haziran 1814'te Mustafa oğlu Hüseyin'e tevcih edilmiştir. (VGMA, d. 546: 128).

20.) Sifon? Köyü Camii Vakfı: Varlığına 19. yüzyılın başında tesadüf ettiğimiz camiye imamet ve hitabet vazifesi bir akçe ücret ile İbrahim'e tevcih olunmuştur. İbrahim vefat etmesi üzerine, vazife Mart 1817'de oğlu Seyyid Yakub'a tevcih olunmuştur. Yakub'un vefat etmesi üzerine de vazife 23 Mayıs 1838'de oğlunun oğlu Seyyid Yakub oğlu Seyyid Abdurrahman'a tevcih edilmiştir (VGMA, d. 546: 128).

21.) Tamara¹³ Köyü Camii Vakfı: 1520 ve 1569 tahrir sayımlarında ahalisinin tamamı Müslüman olan köyde arpa, buğday ve keten tarımı ve bal üretimi ile hayvan yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Bu sayımlara göre köyde vakıf bulunmamaktadır (Bilgili, 1989: 86).

Varlığına 19. yüzyılda tesadüf ettiğimiz ve ahali tarafından inşa edilmiş olan (BOA, *EV. MKT. CHT*, 361-85; VGMA, *d. 567*: 167) Tamara Köyü Camii'nin tespit edilebilen ilk imam ve hatibi günlük iki akçe vazife ile görev yapan Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi'nin vefat etmesi üzerine vazifesi, oğlu Ali'ye tevcih edilmiştir (VGMA, *d. 567*: 167). Cami, Ali Efendi'nin imam olduğu 1868-1869 (Hicrî 1285) yıllarında, köy ahalisinden Mehmed Emin Efendi tarafından yeniden inşa edilmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-1; BOA, *EV. MKT*, 2142-3). Ancak cami, üç yıl içerisinde yıpranma ve bakımsızlıktan dolayı yıkılmaya yüz tutar bir hale gelmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-1). Ahalinin namazlarını eda etmekten mahrum kalması üzerine, ahalinin yardımıyla cami 1871-1872 (Hicrî 1288)'de tamir edilmiştir. Bu sırada imam ve hatip Ali Efendi vefat edince Mehmed Emin Efendi, 19 Kasım 1871 tarihinde (VGMA, *d. 567*: 167) beratlı olarak günlük ikişer olmak üzere toplam dört akçe ücret ile camiye imam ve hatip olmuştur (BOA, *EV. MKT. CHT*, 361-85; BOA, *EV. MKT. CHT*, 372-85; BOA, *EV. MKT*, 2142-3; BOA, *EV. MKT*, 2142-5; BOA, *EV. MKT*, 2142-7; BOA, *EV. MKT*, 2142-8).

Ancak, 1871 senesinden 1895'e kadar bu vazifeleri ifa eden Mehmed Emin Efendi, görev yaptığı süre zarfında ücret alamamıştır. Ahalinin yardım edememesi Mehmed Efendi'nin mağduriyetini artırarak onu muhtaç duruma düşmüştür. Bu sebeple 1895 (Rumî 1311) yılında fakir ve büyük ailesini geçindirmek için Evkaf Nezaretinden kendisine bir miktar maaş bağlanmasını talep etmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-1). Talep üzerine yapılan incelemede, ücretinin verilememesinin, caminin gelirinin olmamasından ileri geldiği anlaşılmıştır. Diğer taraftan, vakıf kayıtlarından ve şahsa verilen berat suretinden, caminin imam ve hatibi olacak kişiye vakfın gelirinden iki akçe tah-

sis edildiği görülmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere caminin vakfı, denetimlerin yetersizliği gibi sebeplerden dolayı bir takım kimseler tarafından zapt veya gasp edilmişti. Yapılan yazışmalara rağmen kayıtların yetersizliği ve vakfiyeye ulaşılamaması nedeniyle vakfın gelir kaynağı tespit edilememiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-3; BOA, *EV. MKT*, 2142-8; BOA, *EV. MKT*, 2142-10; BOA, *EV. MKT*, 2147-65). Netice itibarıyla, Mehmed Efendi'nin bu talebi uygun bulunmamış ve kendisine maaş bağlanamayacağı ifade edilmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-3). Verilen cevap üzerine Mehmed Efendi, dilekçesinde yanlışlıkla vazife yazacağı yerine maaş ibaresini yazdığını, kendisine vazife verilmesini talep ettiğini 13 Temmuz 1895 tarihli dilekçesiyle ifade etmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-4).

22.) Telme¹⁴ Köyü Camii Vakfı: Şiran ilçesinin 10 km kuzeydoğusunda yer alan Telme köyünün 1520 yılında tamamı, 1569'da ise tamamına yakını Hristiyan'dır (Bilgili 1989: 71). 1877-1878 yıllarında ise köyün tamamı Müslüman olup, köyde 60 hanede 180 nüfus yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 51).

Telme Köyü Camii 1849 senesinde, kare planlı ve ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir (Özkan 2010: 67). Caminin imam ve hatibi olan Mehmed'in vazifesi Mart 1808'de soyundan Ali oğlu Mehmed'e tevcih edilmiştir (VGMA, *d. 545*: 141). Ali Halife'nin vefatıyla boşalan vazifesine oğlu olmadığı için yeterliliği tespit edilen torunu Mehmed oğlu İbrahim Edhem Halife'ye 11 Ekim 1859'da tevcih edilmiştir. (BOA, *EV. MKT*, 750-142; BOA, *EV. MKT*, 67-340).

23.) Zarabut¹⁵ Köyü Camii Vakfı: 1520'de ahalisinin tamamı, 1569'da ise büyük çoğunluğu gayrimüslim olan köyde arpa, buğday, keten, yonca, fiğ ve sebze tarımı ile birlikte bal üretimi ve hayvancılık da yapılmaktadır (Bilgili 1989: 71). 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan köyde 35 hanede 100 Müslüman yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 49).

Bu köyde 19. yüzyıla kadar bir mescit bulunmaktaydı. Ahalisi çok olan ve yol üzerinde bulunan

13 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine bağlı İnce Dere köyü.

14 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi köy.

15 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi Söğütalan köyü.

köyde, caminin bulunmayışı başta cuma olmak üzere bayram namazlarında ve cemaatle kılınacak sair namazlarda sıkıntılara sebep olmaktadır. Bu sebeple mescit, ahalinin ianesiyle camiye tahvil edilmişti. Ancak ikinci bir sorun daha vardı. O da camiye atanacak imam ve hatibin maaşının nereden karşılanacağı meselesiydi. İşte bu noktada köy sakinlerinden Ali Ağa'nın oğlu, Akçecioğlu Osman Ağa, bir tarafı Akçecioğlu Halil, bir tarafı Deli Mehmed oğlu Halil, bir tarafı Havit oğlu Mevlüd ve bir tarafı Laz oğlu Tahir'in evleriyle çevrili, 2.000 kuruş kıymetinde iki kapılı ve iki odalı hane ile ve 2.000 kuruş nakit parayı cami için vakfetmiştir. Hane için konulan şart, içinde çocuklara dinî eğitim verilmesiydi. Para vakfının şartı ise paranın her sene sağlayacağı %15'lik [onu on bir buçuk kuruş] faiz geliri yani 300 kuruş ile, beratlı tayin edilecek olan imam-hatibin maaşının karşılanmasıydı (VGMA, d. 604: 126; BOA, EV. MKT, 3318-90). Bunun yanında vakfın tevliyeti, Osman Ağa hayatta kaldığı müddet zarfında onda, sonrasında ise evladına ve evladının evladına intikal edecekti (VGMA, d. 604: 126)¹⁶. İsmi *Osman Ağa bin Ali Ağa Vakfı* olarak 23 Ocak 1909 (1 Muharrem 1327) tescil edilen vakfın kurucusunun lakabı Akçecioğlu'ydu. (VGMA, d. 604: 126). Caminin imamet ve hitabet vazifesine, 26 Ekim 1913 tarihinde Osman oğlu Mustafa Efendi tayin edilerek, cami faal bir hale getirilmiştir (VGMA, d. 156: 270-271).

Aslına bakılacak olursa, Şiran kazasında bulunan köylerdeki cami ve mescitlerin büyük çoğunluğu 19. yüzyılın sonunda harap bir vaziyette bulunmakta ve imam ve hatipleri de beratsız çalışmaktaydı. Ayrıca, zamanında vakıfla idare edilen sıbyan mekteplerinin bir kısmı muallimsiz olmakla birlikte bir kısmının da muallimi olduğu halde muallimleri görevleri başına gitmemekteydi. Yaşanan bu sorunlarda, vakıfların sağlıklı idare edilmemesi, görevlilerin ücret alamadığı için vazifeleri başına gitmemeleri ve denetimsizliği kötüye kullanmaları etkiliydi. Bu sebeple Gümüşhane sancağı Nakibü'l-eşraf kaymakamı 1895 (Hicrî 1313) senesinde durumu Nakibü'l-eşrafa

bildirerek çözüm üretilmesini talep etmiştir. Nakibü'l-eşraf meseleyi Evkaf Nezaretine iletmış ve o da Maarif Nezareti ve Trabzon vilayeti ile yazışarak sorunu halletme yoluna gitmiştir (BOA, EV. MKT, 2215-11; BOA, EV. MKT, 2215-24).

Şiran'da belirtilen zaviye ve camiler dışında kasaba merkezinde bir de *Kâdirî Dergâhı* bulunmaktaydı. Ancak dergâh, 1875 (Hicrî 1292) senesinde çıkan yangında tahrip olmuştu. Şeyh Ömer Efendi, dergâhını yeniden inşa etmek için izin talep etmişse de dergâhının vakfı ve kaydı olmadığı anlaşılmıştı. Bunun üzerin hayır sahiplerinin desteğiyle ayakta kaldığı anlaşılan dergâhın izne gerek olmadan yine hayır sahiplerinin desteğiyle inşa edilebileceği ifade edilmiştir (BOA, EV. MKT, 1673-8).

Sonuç ve Değerlendirme

Şiran'da bulunan 23 cami ve 5 zaviye vakfı incelediğimiz çalışmada, zaviyelerin medreselerin olmadığı veya ulaşamadığı ücra köşelerde halka dinî eğitim vererek, eğitim hayatının zenginleşmesine katkıda buldukları ileri sürülebilir. Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki tahrirlere göre Osmanlı coğrafyasında toplam 1.262 adet zaviye bulunmaktaydı, aynı dönemde Şiran'da 5 zaviye vakfı faaldir. Şiran zaviyeleri Osmanlı coğrafyasındaki zaviyelerin %0,4'üne tekabül etmektedir. Birer eğitim merkezi olan zaviyelerde halka eğitim verilir aynı zamanda şeyhler mensup oldukları tarikatların propagandasını yaparlardı. Buna binaen incelenen beş zaviyenin hangi tarikata mensup olduğuna dair kesin bir hüküm vermek mümkün gözükmemektedir. Sadece Seydi Baba Zaviyesi hakkında *Bektaşî* olduğu yönünde bir iddiada bulunulmasına rağmen istifade edilen kayıtlarda delile tesadüf edilememiştir. Baba lafzından dolayı yakıştırma yapılabilirse de kesin bir hüküm olamaz. Ancak zaviyede görevli şeyhlerin halife sıfatını kullanmasından yola çıkarak bunların birer ahi zaviyesi olduğu ileri sürülebilir. Çünkü *halife* sıfatı ahi (fütüvvet) dereceleri içerisinde yer almaktadır (Sarıkaya 2002: 58-59).

16 Vakfiyenin südur eden ferman tarihi 26 Ekim 1913 (25 Zilkade 1331)'dir.

Zaviyelerin en önemli geliri, muhasebe kayıtlarından anlaşıldığı üzere, zaviyenin bulunduğu köyden alınan aşar vergisi ile buğday hissesidir. Anlaşılabileceği üzere zaviye vakıflarının tamamı mahalli vakıftır. Dolayısıyla bölgeden elde edilen aşar ve sair gelirlerin tamamı yine yöredeki vakıflar için sarf edildiğinden bölgenin gelişimine mali, sosyal ve kültürel açıdan etki etmiştir. Bu gelirlerin büyük bir kısmının gelip geçenlere yeme içme hizmeti için sarf edilmektedir. Dinî hüviyet taşıyan zaviyeler bölgedeki sosyal hayatı da şekillendirmiştir. Zaviyelerin gelir ortalaması en yüksek olanı yıllık ortalama 5.128 kuruş geliriyle Keredam'dır. Ardından 3.825 kuruş ile Seydi Ali Baba, 690 kuruş ile Yukarı Hozman, 678 kuruş ile Aşağı Hozman ve 526 kuruş ile Gelviras Zaviye Vakfı gelmektedir. Zaviyelerin muhasebeleri incelendiğinde, gelirlerdeki dalgalanmalarda bir tutarlılık olduğu görülmektedir. Örneğin 1865 yılında bütün zaviye vakıflarının gelirleri düşmüşken, 1866 yılında tamamının artışı göstermiştir. Buradan yola çıkılarak 1865 yılında bölgede kuraklığın olduğu, 1866 yılında ise mevsimin tarım için elverişli geçtiği söylenebilir.

15 ve 16. yüzyılda kurulan zaviye köylerinin durumu incelendiğinde bir kaçında gayrimüslimler çoğunlukta iken 19. yüzyıla intikal eden bu köylerin tamamı, Müslümanlarla meskun hale gelmiştir. Ayrıca, zaviye vakıflarının kurulduğu yıllardaki gelirlerine nazaran sonraki yıllardaki gelirlerinin artışı gösterdiği tespit edilmiştir. Zaviyeler sadece nüfus iskanı sağlamamış, aynı zamanda üretime ve yeni toprakların tarıma açılmasına da ciddi katkı sunmuşlardır.

Zaviye vakıfları 15 ve 16. yüzyıllarda kurulmuş iken, cami vakıfları 17. yüzyıldan sonra tesis edilmeye başlanmıştır. Sadece ibadet mekanı olmayan camiler aynı zamanda köydeki çocuklara Kur'an-ı Kerim'i yüzden okumanın ve sair dinî hususların öğretildiği eğitim kurumlarıydı. Dolayısıyla 19. yüzyılda örgün eğitim kurumları açılana değin eğitim-öğretimin verildiği yerler camilerdi. Bu çerçevede Şiran'daki camilerin bu vazifeyi de gördüğünü ifade edebiliriz. Ancak,

daha önceden tesis edilmiş vakıfların bir çoğunun vakfiyesi 19. yüzyıla intikal etmemiştir. Yine vakıf binaları harap bir hale gelmiş ahali özellikle camide, cemaatle yapılması gereken ibadetleri yapamaz olmuştur. Bunun sebepleri arasında vakıf mallarının başkaları tarafından zabt ve gasp edildiği ifade edilebileceği, vakfın gelirinin artık yeterli derecede olmamasından dolayı muattal kalması da söylenebilir. Böyle durumlarda, köy halkı camilerinin inşasında ve tamirinde, önemli rol oynamışlardır. Üç köyde (Çalgan, Aşağı Gersud, Zarabut) ise, köy eşrafından olan kişiler para ve bina bağışlayarak caminin hizmet vermeye devam etmesini temin etmişlerdir. Her ne kadar para vakıfları, faiz hususunda tartışmalı bir uygulama olsa da Şiran yöresinde varlık göstermiştir

İncelenen 28 vakfın 25'i farklı yerleşim yerindedir. Aşağı Hozman, Keredam ve Seydi Baba köylerinde zaviye vakfıyla birlikte cami vakfı da bulunmaktadır. Vakıfların bulunduğu 25 yerleşim yerinden sadece 4'ü (Çekreşin/Ciğerşin, Dedeköy, Güzran/Güzeran, Muhsinköy) günümüze ulaşamamıştır. Bunun dışındaki 21 yerleşim yeri bugün varlığını sürdürmektedir. Özellikle zaviye vakıflarının bulunduğu köylerin tamamı günümüze ulaşmıştır. Oranlama yapılması durumunda, vakıfların bulunduğu yerleşim yerlerinin %84'ü hâlâ varlığını sürdürürken %16'sı günümüze intikal etmemiştir. Oysa tahrir kayıtlarında Şiran'a tâbi köylerin yalnızca %33'ünün günümüze intikal etmiştir. Bu nokta dikkate alındığında vakıflar, yerleşim yerlerinin devamlılığını sağlama açısından oldukça önemlidir. İnceleme sahasında bulunan iki köy (Çalgan ve Gelviras/Hacı Hasan köyleri) günümüzde Giresun iline bağlı olup kalan 19 köy ise Gümüşhane'ye bağlıdır. Son tahlilde halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan vakıflar toplumun uyum içerisinde yaşamasına ortam hazırlamıştır. Tarih boyunca kişilerin yardımlaşma ve dayanışma yolu ile toplum hayatını güzelleştirmek ve yükseltmek toplumu esenliğe ulaştırmak teşebbüsü en geniş uygulama alanını Osmanlı topraklarında vakıflar vasıtasıyla bulmuştur.

Kaynaklar

1) Arşiv Belgeleri

a.) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Evkâf-ı Hümayûn Nezareti Defterleri (EV. d)*, 12112, 13369, 18823, 20722.

BOA, *Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti Muhasebe Kalemi Evrakı (EV. MH)*, 401-116; 423-125; 428-40; 428-41; 428-42; 428-43; 428-44; 428-45; 428-48; 428-49; 428-50; 609-230; 688-377; 817-43; 817-87; 843-235; 986-270; 1086-27; 1142-77; 1152-202; 1162-204; 1162-209; 1190-16; 1218-81; 1221-198; 1772-302; 1781-135; 1975-231; 1975-236.

BOA, *Evkâf-ı Hümayûn Nezareti Mektubî Kalemi (EV. MKT)*, 67-340; 286-108; 286-74; 270-49; 750-142; 877-139; 877-149; 1086-27; 1613-179; 1673-8; 1786-150; 1789-126; 1983-145; 2071-34; 2108-63; 2108-64; 2142-1; 2142-3; 2142-4; 2142-5; 2142-7; 2142-8; 2142-10; 2147-65; 2215-11; 2215-24; 2421-94; 3119-52; 3318-90

BOA, *Evkâf-ı Hümayûn Nezareti Cihat Kalemi Evrakı (EV. MKT. CHT)*, 286-74; 305-133; 309-304; 361-85; 363-8; 368-18; 371-7; 372-85; 374-33; 608-69; 697-84; 771-70; 771-71; 771-73; 771-76; 771-77; 771-80.

BOA, *Evkâf-ı Hümayûn Nezareti Başkitabeti Evrakı (EV. BKB)*, 133-66.

BOA, *Evkâf-ı Hümayûn Nezareti Berat Kalemi Evrakı (EV. BRT)*, 248-1; 248-2; 248-3; 248-7; 248-9; 248-10.

b) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Defterleri (VGMA, d), 155; 156; 157; 197; 264; 266; 274; 488; 544; 545; 546; 550; 567; 602; 604; 607; 877; 891; 898; 1089; 1158; 2482; 4540.

c) İstanbul Müftülüğü Arşivi

İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği Defterleri (İ. M. EVKF, M. d), 559; 634; 735.

2) Araştırma ve İnceleme Eserler

Acun, Fatma (2006). *Karahisar-ı Şarkî ve Koyulhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Acun, Fatma (1997). "15. ve 16. Yüzyıllarda Şebinkarahisar ve Civarında Yerleşim Modelleri", *Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996*, İstanbul, s. 137-159.

Albayrak, Mustafa (2001). *19. Yüzyılda Şiran Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre, 1260/1844)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Aydın, Dünder (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Barkan, Ömer Lütfi (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara, s. 279-386.

- Bilgili, Ali Sinan (1989). *XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî Kazâsı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Bilgili, Ali Sinan (1996). "Osmanlı Döneminde Şiran Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Durumu (15.-16. Yüzyıllar)", *Kültür Vadesi Gümüşhane*, Yıl: 2, Sayı: VIII, İstanbul, s. 20-22.
- Bostan, M. Hanefi (2002), "Anadolu'da Çepni İskânı", *Türkler*, VI, Ed: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, s. 299-311.
- Çetin, Cemal (2009). *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Erdem, Erdem (2005). *XIX. Asrın Sonunda Şer'î Sicillerde Şîrân Kazâsı: İçtimâî ve İktisâdî Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Faroqhi, Suraiya (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*, (Çev: Nasuh Barın), İstanbul: Simurg Yayınları.
- Fatsa Mehmet (2011). "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Vakıf Yoluyla İskân Metoduna Bir Örnek: Alucra'da Çağırğan Zâviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 36, s. 87-100.
- Güneş, Ahmet (2004). "16. Yüzyılda İznik'te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII/36, s. 123-150.
- İnalcık, Halil (2006). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev: Ruşen Sezen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kara, Mustafa (2011). "Tekke", *DİA*, XL, İstanbul, s. 368-370.
- Karazeybek, Mustafa (2005). "Afyonkarahisar'da Zaviyeler" *Afyonkarahisar Kütüğü*, c. I, s. 415-426.
- Kıvrım, İsmail (2010). "Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları", *History Studies*, II/3, s. 231-243.
- Kul, Eyüp (2010). "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, Erzurum, s. 271-289.
- Küçük, Cevdet (1977). "Tanzimât Devrinde Erzurum'un Nüfus Durumu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, VII-VIII, İstanbul, s. 185-224.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1978). "Zâviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel tarih açısından bir deneme)", *Vakıflar Dergisi*, XII, Ankara, s. 247-248.
- Ocak, A. Y. S. Farûki (1986). "Zaviye", *İA*, XIII, İstanbul, s. 468- 476.
- Öz, Mehmet, Fatma Acun (2008). *Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avârız Defteri (1642-1643 Tarihli)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, Tahsin (2000). "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi" *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, s. 31-41.
- Özkan, Haldun (2005). "Şiran-Seydibaba Köyü'nde Bir Grup Osmanlı Dönemi Eseri", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/34, Erzurum, s. 117-135.
- Özkan, Haldun (2009). "Gümüşhane'de Osmanlı Dönemi Türbeleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 41, Erzurum, s. 145-171.

- Özkan, Haldun (2010). "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", *Sanat Dergisi*, S. 18, Erzurum, s. 63-80.
- Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Savaş, Saim (1999). "Zâviyelerin Türk Kültürünün Gelişmesindeki Rolü", *Osmanlı*, Ed: Güler Eren, IX, Ankara, s. 72-78.
- Saylan, Kemal (2014). *Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih (1850-1918)*, İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Şimşek, Mehmet (1986). "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII/1, s. 207-220.
- Tozlu, Selahattin (1998). *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, Erzurum: Akademik Araştırmalar.
- Tuncel, Metin (1996). "Gümüşhane", *DİA*, XIV, İstanbul, s. 273-276.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1982). "Müessese Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplum ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XV, s. 23-53.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.